

Холмщины // Голос Москвы. – 1911. – № 273. 5. Меньшиков М. Отстаивайте Россию / Меньшиков М. // Новое время. – 1911. – № 12830. 6. Новое время. – 1911. – № 12828. 7. П.К. Разрешение вопроса о Холмщине // Окраины России. – С-Петербург. – 1912. – № 18. 8. П.К. Руки прочь // Окраины России. – 1912. – № 5. 9. П.К. Холмский вопрос в Государственной Думе / П.К. // Окраины России. – 1911. – № 48. 10. П.К. Холмский вопрос и политика "обрусения" / П.К. // Окраины России. – 1911. – № 49. 11. П.К. Холмщина выделена / П.К. // Окраины России. – 1912. – № 17. 12. Пасхалов К. Холмская волокита / Пасхалов К. // Московские ведомости. – 1911. – № 236. 13. Погодин А. Из новой литературы по холмскому вопросу / Погодин А. // Речь – 1911. – № 8. 14. Поляки и Холмская Русь // Речь. – 1909. – № 126. 15. Речь. – 1911. – № 326. 16. Россия. – 1911. – № 1851. 17. Россия. – 1911. – № 1853. 18. Россия. – 1911. – № 1863. 19. Россия. – 1911. – № 1868. 20. Русские ведомости. – 1911. – № 272. 21. Русская Холмщина и польско-венгерский союз // Московские ведомости. – 1911. – № 246. 22. Свет. – 1911. – № 266. 23. Свет. – 1911. – № 322. 24. Свет. – 1911. – № 339. 25. Славянский обзор // Новое время. – 1909. – № 11897. 26. Соболевский А. Русские Холмщины в польском освещении / Соболевский А. // Окраины России. – 1911. – № 8. 27. Филевич И. Холмский вопрос / Филевич И. // Новое время. – 1911. – № 12826. 28. Филевич И. Холмщина / Филевич И. // Новое время. – 1909. – № 12108. 29. Холмский законопроект в Государственной Думе // Московские ведомости. – 1911. – № 262. 30. Чев Н. Два национализма // Свет. – 1911. – № 317. 31. Эммаусский Х. Галиция и Холмщина / Эммаусский Х. // Московские ведомости. – 1911. – № 297. 32. Янчевецкий Д. Оскорбление русского орла / Янчевецкий Д. // Новое время. – 1911. – № 12837.

Наталья Захарчин

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОЛЕМИКА В РОССИЙСКОЙ ПРЕССЕ КАК ЗЕРКАЛО ОТНОШЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ К ИДЕЕ ОБРАЗОВАНИЯ ХОЛМСКОЙ ГУБЕРНИИ

В статье анализируется российская периодика, в частности, освещение на страницах прессы Российской империи начала XX столетия идеи отделения Холмщины и Подляшья от Царства Польского и образования из них отдельной Холмской губернии.

Ключевые слова: Холмщина, Подляшье, Холмская губерния, российская пресса, Российская империя.

Natalia Zakharchyn

POLITICAL DISPUTE IN THE RUSSIAN PRESS AS A REFLECTION OF THE RUSSIAN PUBLIC'S ATTITUDE TOWARDS THE IDEA OF ESTABLISHING Kholm PROVINCE

This article analyses the Russian periodicals, particularly in the press of the Russian empire of the early XXth century reveals the idea of separating the Kholm province and Podlyashya from the Polish realm and formation of the independent Kholm province.

Key words: Kholmschyna, Podlyashya, Kholm province, Russian periodicals, Russian empire.

УДК 94 (477)

Валентин Терещенко

СПІВПРАЦЯ СЕЛЯНСЬКОГО ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ ТА ЗЕМСТВ У РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ

У статті аналізуються основні напрямки співпраці земств та Селянського банку в роки столипінської аграрної реформи.

Ключові слова: Селянський банк, земства, столипінська аграрна реформа, відрубви, селянство.

На початку XX ст. однією з найсерйозніших проблем сільськогосподарського виробництва Російської імперії була низька агрокультура селянських господарств. В українських губерніях ця проблема значною мірою спричинена гострим селянським малоземеллям. Запровадження передових технологій було неможливим без розширення площі селянських наділів. Уряд П. Столипіна пов'язував вирішення аграрної кризи з масовим переходом до приватних форм селянського господарювання – хуторів та відрубів. Проте сама по собі зміна форми господарювання ще не гарантувала переходу до передових методів сільгоспвиробництва. Тому

реформа в сфері землевпорядкування та селянського землекористування супроводжувалась заходами, скерованими на розвиток агрокультури.

Метою цієї публікації є висвітлення спільних заходів земств та Селянського земельного банку, скерованих на кредитну підтримку селянських господарств та поширення передових методів господарювання.

Звичайно діяльність як Селянського банку, так і земств та їх вплив на розвиток селянських господарств неодноразово ставали предметами наукових досліджень. Проте їх співпраця щодо розвитку агрокультури та кредитування селянства рідко потрапляла у поле зору дослідників. У вітчизняній історіографії окремі аспекти такої співпраці висвітлено в роботах С. Погребинського та А. Опрі, Л. Ігнатової [1–3]. Основним джерелом для підготовки цієї публікації стали документи Селянського земельного банку, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві.

Селянський поземельний банк засновали у 1882 р. Його діяльність була різноплановою: він не тільки надавав кредити, але й купував землю у поміщиків і перепродував її селянам, крім того здійснював посередництво при купівлі селянами землі у поміщиків. Кредити Селянського банку мали цільовий характер – тільки на купівлю землі. Банк обслуговував виключно селян.

Уряд П. Столипіна намагався повною мірою використати можливості цієї іпотечної установи для поширення індивідуального селянського господарства, а також залучити земства до реалізації цієї мети. Тому потрібно було організувати тісну співпрацю земств і Селянського банку.

Перші кроки в цьому напрямку здійснив ще уряд С. Вітте. 16 листопада 1905 р. міністр фінансів В. Коковцов звернувся до повітових земств з пропозицією надати сприяння в роботі Селянського банку. На думку В. Коковцова, повітові земські управи в цьому плані могли: давати відповіді на запити Селянського банку і скеровувати його операції у малоземельні або безземельні регіони, надавати консультації щодо доцільності купівлі банком маєтків та щодо прийнятних цін на них, допомагати селянам при оформленні документів з укладення угод з Селянським банком.

У свою чергу міністр фінансів пропонував представникам земств відкритий допуск на засідання Ради Селянського земельного та Дворянського земельного банків при розгляді питань про купівлю-продаж Селянським банком поміщицьких маєтків. При цьому представники мали отримати право відхиляти угоди [4, арк. 199].

Земства в Україні швидко відреагували на звернення В. Коковцова і у відповідь розробили свої пропозиції щодо реорганізації діяльності Селянського банку. У відповідь на звернення міністра фінансів, вже 12 грудня 1905 р. Константиноградські повітові земські збори висловили пропозиції сприяння роботі Селянського банку в створенні при земствах спеціальних нотаріатів для оперативного оформлення угод між селянами та Селянським банком, посад урядових землемірів, наданні прав земствам визначати максимум землі у кожній конкретній місцевості, що могла бути зосереджена в одних руках, зниження банківського відсотку за кредитом до 3 % [4, арк. 199].

Останню вимогу активно підтримали інші земства. На початку 1906 року на екстреному земському зібранні Катеринославського повіту обговорювалася проблема купівлі землі малоземельними селянами. Внесені пропозиції полягали у зменшенні відсотка на позику до 3 %, збільшенні термінів повернення позики на 150 років. [3, с. 118–119]. У листі правління Селянського та Дворянського банків Кобелякська повітова земська управа від 4 травні 1906 р. відзначала що "купівля Банком землі у поміщиків по високим ціна та високі банківські відсотки для позичальників можуть в майбутньому створити важке становище для селянства" [4, арк. 75].

На думку земства, єдиним виходом зі становища, який би враховував як інтереси поміщиків, так і селян, була купівля банком поміщицької землі за завищеними цінами з одночасним зниженням банківських відсотків для селян-позичальників. Представники земств усвідомлювали, що їх пропозиції були не вигідними для Селянського банку та Державного казначейства: "можливо зниження відсотку спричинило би деякі втрати для Державного казначейства, але питання малоземелля є питанням державної ваги і для його вирішення не можна зупинитись перед витратами" [4 арк. 75].

Ідея зниження річних платежів позичальників Селянського банку до 3 % була підтримана весною 1906 р. на зборах Роменського та Одеського земств. Ізюмське земство погодилось з пропозицією міністра фінансів сприяти роботі Селянського банку за умови реального доступу представників земства на засідання ради банку [4, арк. 199, 228, 269].

Як показали подальші події, міністерство фінансів та правління Селянського банку не підтримало пропозицію земств щодо зниження банківського відсотку, оскільки це означало додаткове навантаження на бюджет та погіршило б фінансове становище банку. Більше того, у грудні 1911 р. річні платежі позичальників суттєво підвищились.

На практиці співпраця Селянського банку та земств відбувалась у декількох напрямках, у тому числі в справі кредитування селянських господарств. Кредитна діяльність земств і Селянського банку значною мірою доповнювали одна одну. Банк зосереджувався на видачі значних довготермінових позик на купівлю землі, земства намагались забезпечити селян дрібним короткотерміновим кредитом для вирішення поточних господарських проблем.

Земства ще перед реформою здійснювали спроби надання кредитної підтримки селянам. "Закон про позики та допомогу з коштів казни при землевпорядкуванні" зобов'язував комітет з землевпорядних справ надавати позики (в особливих випадках безоплатну допомогу) губернським та повітовим земствам, іншим установам для організації меліорації, розвитку вогнестійкого будівництва у селянському господарстві [5, с. LXIX]. На відміну від землевпорядних комісій, земства видавали позики та грошову допомогу на переселення й організацію вогнестійкого господарства не тільки одноосібникам, але й селянським общинам [5, с. 200].

Земство використовувало також власні кошти для кредитування селянського господарства. У 1904 р. земствам надавалось право утворювати земські каси [6, арк. 115]. Земства створювали спеціальні фонди для дрібного сільськогосподарського кредиту селянам. Зокрема, у 1912 р. такі фонди в Україні мали Полтавське (близько 500 тис. карбованців (далі – крб.) та Таврійське (близько 170 тис. крб.) земства [7, с. 447]. Фінансові ресурси земств були обмежені, відповідно обсяги кредитувань сільського господарства були незначними. За підрахунками О. Опрі, земства упродовж січня-липня 1908 р. видали в Україні на агрономічні зміни лише 85040 крб. [2, с. 114]. У 1915 р. в Херсонському земстві для видачі позик та допомоги на покращення системи рільництва було виділено тільки 1114 крб. [8, с. 80]. Земства намагались розширити кредитування сільського господарства через створення земських банків, як, наприклад, Полтавське земство, однак дозволу не отримало [9, с. 138].

Недоліком земського кредиту були високі відсотки з короткотермінових позик. Зокрема, Чернігівське земство видавало позики під 8 %, Волинське – 9 %, Харківське – 18 % [2, с. 116]. Земства встановлювали високі відсотки через постійну нестачу власних коштів.

В умовах аграрної кризи, деякі земства в Україні намагались боротись доступними їм засобами з селянським безземеллям та малоземеллям. Ще у 1881 р. Полтавське земство створило спеціальний Олександрівський фонд для купівлі з торгів поміщицьких маєтків з метою перепродажу їх безземельним та малоземельним селянам. Допомогою земства могли скористатись полтавські селяни, наділи яких не перевищували 6 десятин. Цей фонд функціонував і в роки столипінської реформи. Діяльність Полтавського земства могла стати суттєвим доповненням, чи навіть альтернативою, ліквідаційної діяльності Селянського банку в регіоні, проте на практиці фінансові можливості земства були обмежені.

У 1911 р. Олександрівський фонд Полтавського земства становив 675179 крб. [9, с. 138]. При тогочасному рівні цін на землю (у середньому 325 крб. за 1 десятину [10, с. 172]) земство могло купити за ці кошти лише приблизно 2077 десятин (дес.) землі. Тим часом Селянський банк володів значно більшими можливостями – у попередньому, 1910 р. у Полтавській губернії він продав селянам 36351 дес. землі і видав позики на суму 745290 крб. [10, с. 174]. Кредитна діяльність земств обмежувалась дрібними сільськогосподарськими кредитами, тому Полтавське земство не могло видавати селянам іпотечний кредит для купівлі землі. Як наслідок, часто селяни не мали достатньо власних коштів, щоб купити землю у земства навіть на пільгових умовах, Полтавське земство у деяких випадках вимушено було не продавати свої маєтки, а здавати їх в оренду, також на пільгових умовах [9, 138]. Іншим напрямком співпраці Селянського банку і земств були заходи, скеровані на розвиток агрокультури селянських господарств, передусім хуторів і відрубів, утворених на банківських землях.

На думку правління Селянського банку, головною перепорою для покращення агрокультури, зокрема, для переходу від трипілля до багатопілля, були відсутність належних знань у селян та висока вартість насіння технічних культур, передусім конюшини. У зв'язку з цим серед хуторян поширювались сільськогосподарські газети, журнали та брошури [11, арк. 61–64]. Для підвищення ефективності селянського господарства, агрономи місцевих земств організували бесіди, читання, курси, виставки та показові ділянки для ознайомлення хуторян та відрубників з передовими методами ведення сільського господарства [12, с. 48]. Забезпечення хуторян та відрубників насінням здійснювали земства, що видавали сортове насіння у кредит або продавали за зниженими цінами [13, с. 168].

Знищення черезсмузжя та поява багатопільної системи на банківських землях були основними умовами для використання нових сільськогосподарських машин та удосконалення інвентарю. До реформи сільськогосподарські машин використовувались тільки передовими поміщицькими господарствами. Утворення приватних селянських господарств в роки реформи

супроводжувалось різким зростанням попиту на сільськогосподарську техніку з боку хуторян та відрубників. Як наслідок збільшився імпорт сільськогосподарських машин. Упродовж 1905–1911 рр. імпорт скиданих сільгоспмашин зріс на 49,4 %, молотарок – на 68,7 %, простих машин – на 205,1 %, зросло внутрішнє виробництво (в усій імперії капітали акціонерних товариств з випуску сільськогосподарської техніки у 1905–1911 рр. зросли з 4,4 до 26,3 млн крб.) [1, с. 40].

Проте ні збільшення імпорту, ні розвиток вітчизняного виробництва не могли повністю задовольнити попит на сільськогосподарську техніку з боку новоутворених приватних селянських господарств. Оскільки мережа комерційних та заводських складів не могла повністю забезпечити доступ селян до сільгоспмашин, земства почали розповсюджувати їх серед селян через свої власні склади. Найбільш активну діяльність у цьому напрямку зосереджено в Україні – тут функціонувало 84 % усіх земських складів [1, с. 39]. Для того, щоб зробити сільськогосподарську техніку на складах більш дешевою, а відповідно – більш доступною, земства купували її безпосередньо у іноземних виробників зі знижкою до 30 % вартості [14, с. 175].

Основною перешкодою на шляху поширення нових сільськогосподарських знарядь, була нерозвиненість їх виробництва на місцях. Не тільки з повітових, але й губернських центрах торговий обіг земських складів продажі сільськогосподарського інвентаря був обмежений і недостатній. Іншою проблемою була нестача коштів у хуторян на купівлю обладнання [11, арк. 61].

Селянський банк та місцеві земства проводили активну роботу для вирішення цих проблем. Зокрема, сприяли створенню пільгових умов для селян при купівлі сільськогосподарської техніки через земські склади. Спочатку оплачувалось лише 10 % вартості товару, інші кошти вносились покупцем рівними долями упродовж 8 років [1, с. 41]. Крім того, земства здавали сільськогосподарське обладнання в оренду за незначну плату тим селянам, які не змогли його придбати.

Земські прокатні станції організовувались з таким розрахунком, що кожна з них охоплювала район з однією тисячею хуторів та відрубів [13, с. 168]. Діяльність Селянського земельного банку та земств сприяло тому, що незважаючи на труднощі, обсяги використання сільськогосподарських машин та удосконалених інструментів упродовж реформи неухильно зростали. Про це свідчать матеріали урядового аналізу новоутворених господарств, проведеного Головним управлінням землевпорядкування та землеробства восени 1913 року. Було досліджено 22399 новоутворених приватних господарств у 12 повітах імперії [15, 3]. Серед проаналізованих 12 повітів, з них 3 відносились до українських губерній – Богодухівський (Харківська губернія), Кременчуцький (Полтавська губернія), Бердянський (Таврійська губернія). Матеріали аналізу свідчили про зростання кількості практично усіх видів сільськогосподарського знаряддя та машин (сох, плугів, залізних борін, сівалок, жниварок, віялок, молотарок) на новоутворених хуторах та відрубках у трьох повітах українських губерній (Бердянський, Богодухівський, Кременчуцький).

На усіх приватних господарствах в Бердянському повіті з моменту їх організації і до часу перевірки вартість наявних сільськогосподарських машин зросла на 22,8 %, у Богодухівському повіті – на 43,7 %, Кременчуцькому повіті – на 30,5 %. Якщо виокремити господарства, створені на землях Селянського банку, то тут обсяги зростання вартості наявної сільськогосподарської техніки були значно вищими – у Бердянському повіті – 146 %, у Богодухівському – 193 %, у Кременчуцькому – 83 %.

Отже, сільськогосподарська техніка найшвидше поширювалась у "банківських" господарствах значною мірою завдяки співпраці банку і земств. Існували проекти поглиблення такої співпраці. Недоліки у роботі Селянського банку зумовлювали потребу в подальшому реформуванні системи державного іпотечного кредиту.

У зв'язку з цим упродовж 1909–1913 рр. виникла низка проектів реорганізації діяльності державних кредитних установ. Зокрема, пропонувалось надати земствам право перепродувати селянам поміщицьку землю та видавати іпотечні позики, доповнюючи цим ліквідаційну діяльність Селянського банку [16, с. 82].

Проте досвід роботи Олександрівського фонду Полтавського земства показав, що без фінансової підтримки з боку держави земства не спроможні сформувати земельний фонд, співрозмірний тому, яким володів Селянський банк. Ідея розширення кредитної діяльності земств та покладення на них завдань, що відносились до компетенції Селянського банку, викликала серйозну дискусію і не була підтримана в урядових колах. Нагадаємо, уряд не дозволив Полтавському земству створити свій власний банк [9, с. 138].

Противники запровадження земського іпотечного кредиту відзначали, що земство з своєю природою повинно бути конструктивною опозицією уряду, тому воно ніяк не може бути повноцінним провідником урядової аграрної політики. Крім того відзначалось, що "фінанси нашого земства ніколи не були в чудовому стані" [6, арк. 12]. Тому в урядових колах такі проекти не знайшли підтримки.

Таким чином, співпраця земств і Селянського банку відбувалась в декількох взаємопов'язаних напрямках. Земства займалися дрібним короткотерміновим кредитуванням селянських господарств на вирішення поточних господарських потреб. Земські кредити були доповненням діяльності Селянського банку, який видавав виключно довготермінові іпотечні позики на купівлю землі.

Іншим напрямком спільної роботи було забезпечення хутірських і відрубних господарств на землях Селянського банку сільськогосподарською технікою, у тому числі в кредит. Земства здійснювали просвітницьку роботу щодо поширення агрономічних знань серед клієнтів банку. Внаслідок співпраці земств і банку, хутори і відруби на банківських землях були в цілому краще забезпечені сільгосптехнікою та швидше запроваджували агрокультурні удосконалення, ніж інші категорії селянських господарств. Проте результати спільних заходів земств і банку могли бути кращими за умови вирішення ряду проблем. Царські уряди до кінця не довіряли органам місцевого самоуправління, вбачаючи в них осередки опозиційності. Тому встановлювались законодавчі перепони для розширення сфери діяльності земств, у тому числі в сфері сільськогосподарського кредитування. Крім того, бюджети земств були доволі слабкими. Ці обставини значно обмежували для земств можливості впливу на агрокультуру селянських господарств.

На відміну від земств, Селянський банк володів значними фінансовими ресурсами, але результати його діяльності були доволі неоднозначними. Уряд і Правління Селянського банку майже не враховували побажання земств щодо реформування діяльності банку. Так само були відкинуті проекти розширення кредитної діяльності земств. Тому співпраця земств та Селянського банку на практиці мала доволі обмежений характер, потенційні можливості взаємодії цих установ не були повною мірою реалізовані.

Список використаних джерел

1. Погребинський О. Столипінська реформа на Україні / Погребинський О. – Бм.: Пролетар, 1931. – 127 с. 2. Опря А. Роль Крестьянского поземельного банка в проведении столыпинской аграрной реформы на Украине (1906–1916 гг.): дис... канд. ист. наук: 07.00.02 // Опря А. В. – Днепропетровск, 1982. – 191 с. 3. Ігнатова Л. Аграрна реформа П. Столипіна та її завдання в Україні (1907–1914 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ігнатова Л. Р. – К., 2002. – 190 с. 4. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАУ у м. Києві). – КМФ 12. – Оп. 1. – Спр. 357. – 88 арк. 5. Ососов А. Земельный вопрос в 3-й Государственной Думе / Ососов А. – СПб.: Труд и польза, 1912 – 899, ХСІХ с. 6. ЦДАУ у м. Києві. – КМФ 12. – Оп. 1. – Спр. 368. – 335 арк. 7. Ипотечный кредит // Новый энциклопедический словарь (под ред. Арсеньева). – М., б.д. – Т. 18. – С. 445–462. 8. Денежный отчет Херсонской земской управы за 1915 г. – Херсон: Типография Н. Ольховникова и С. Ходишина, 1916. – 54, 96 с. 9. Краснікова О. Кредитна система сільськогосподарського виробництва на Полтавщині в епоху вільного підприємництва (1861–1917 рр.) / Краснікова О. М. // Український селянин: Зб. наук. праць. – Вип. 3. (Матеріали III Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії). – Черкаси, 2001. – С. 136–139. 10. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов за 1910 г.). – Полтава, 1911. – 215 с. 11. ЦДАУ у м. Києві. – КМФ 12. – Оп. 1. – Спр. 376. – 146 арк. 12. Крот Л. Вплив земських установ Лівобережної України на розвиток індивідуального селянського господарства в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Крот Л. М. // Фермерські господарства на Поділлі: історична ретроспектива і сучасний стан: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 квітня 2003 року). – Кам'янець-Подільський: Абетка – Нова, 2003 – С. 48–54. 13. Гайдай Л. Використання агрономії в селянських господарствах Правобережної України (1906–1914 рр.) / Гайдай Л. І. // Український селянин: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Черкаси, 2001. – С. 166–169. 14. Лобас Т. Діяльність земських закладів щодо піднесення рівня сільського господарства (на матеріалах земств Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній) / Лобас Т. В. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Київ, 2001. – С. 170–180. 15. Землеустроенные хозяйства. Сводные данные сплошного по 12 уездам подворного обследования хозяйственного изменения в первые годы после землеустройства. – Петроград: Изд. Комитета по землеустроительным делам, 1915. – 44, XXXVII с. 16. Обзор Екатеринославской губернии за 1909 г. – Екатеринослав, 1910. – 88 с.

Валентин Терешенко

СОТРУДНИЧЕСТВО КРЕСТЬЯНСКОГО ПОЗЕМЕЛЬНОГО БАНКА И ЗЕМСТВ В ГОДЫ СТОЛЫПИНСКОЙ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ

В статье рассмотрены основные направления взаимодействия земств и Крестьянского банка в годы столыпинской аграрной реформы.

Ключевые слова: Крестьянский банк, земства, столыпинская аграрная реформа, труба, крестьянство.

Valentyn Tereshchenko

COOPERATION PEASANT LAND BANK AND THE BOARD IN PERIOD OF THE STOLYPIN AGRARIAN REFORM

In the article is analyzed the cooperation of zemstvo's and Peasant bank during the period of P. Stolypin agrarian reform.

Keywords: Peasant Bank, zemstvo, Stolypin agrarian reform, cuts, peasantry.

УДК 929 (477.8)

Оксана Кравецька

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СИДОРА ГОЛУБОВИЧА У 1906–1914 РР.

Стаття присвячена аналізу політичної діяльності Сидора Голубовича упродовж 1906–1914 рр. Визначено основні напрями та результати партійної роботи в УНДП та парламентської праці у Державній раді у Відні, розглянуто особливості політичної боротьби української репрезентації у представницьких органах влади.

Ключові слова: Сидір Голубович, Українська національно-демократична партія, Подільська рада, Державна рада у Відні, Галицький крайовий сейм.

Серед представників українського громадсько-політичного руху першої чверті ХХ століття важливе місце займає постать Сидора Тимофійовича Голубовича – відомого галицького діяча, члена Української національно-демократичної партії (УНДП) та Української народно-трудової партії (УНТП), депутата австрійського парламенту та Галицького сейму, голови уряду ЗУНР, адвоката. Початок багатогранної суспільної праці С. Голубовича пов'язаний з його роботою у Подільській Раді, і, зокрема, Тернопільській народній організації – повітовому осередку УНДП.

Метою статті є аналіз основних напрямків та результатів партійної та парламентської діяльності С. Голубовича упродовж 1906–1914 рр., а також з'ясування його ролі у складі української репрезентації в представницьких органах влади.

Партійна та парламентська діяльність С. Голубовича практично не відображена в українській історіографії. Лише окремих її аспектів торкався тернопільський дослідник П. Гуцал [24–26] у публікаціях, присвячених життю та діяльності цієї постаті. Деякі сторінки з політичної роботи С. Голубовича висвітлюють праці К. Левицького [29]. Із сучасних дослідників проблеми виділяємо праці М. Кугутяка [28].

Основними джерелами для написання статті стали документи Центрального державного історичного архіву України у Львові (ф. 372 "Охримович Володимир", ф. 348 "Товариство "Просвіта", м. Львів 1868–1939 рр.") та матеріали тогочасної преси ("Подільський голос", "Подільське слово", "Свобода"), у яких представлено матеріали про діяльність УНДП, Подільської Ради, організацію вічевого руху, передвиборчих кампаній на Тернопіллі.

Особливе місце серед періодичних видань займають матеріали про вибори до австрійського парламенту та Галицького сейму. У газеті "Подільське слово" за 1911–1912 рр. подані виступи С. Голубовича у віденському парламенті. Часопис "Свобода" за 1911, 1913 рр. містить біографічні відомості про політика, що публікувалися в ході передвиборчих кампаній, а також загальні відомості про політичні рухи у Східній Галичині на початку ХХ ст.

Сидір Голубович розпочав свою політичну кар'єру в м. Тернополі. Ще у студентські роки, будучи прихильником ідеології УНДП, він жваво реагував на виклики національного руху в краї. Завершивши навчання у Львівському університеті та отримавши ступінь доктора права, молодий адвокат у 1906 р. відкрив власну канцелярію у м. Тернополі [20, с. 4], де й включився у політичне життя міста. Як член УНДП, а згодом і її керівного органу – Народного комітету, С. Голубович брав безпосередню участь у роботі повітової організації партії [3, арк. 3 зв], а також упродовж 1906–1914 рр. був секретарем товариства "Подільська рада" [26, с. 39], заснованого 7 травня 1890 р., що представляло політичні інтереси українців на Тернопільщині. Ці інституції фактично стали осередками УНДП у цьому регіоні.

Згідно з "Інструкцією до переведення народної організації", яку Народний комітет видав у березні 1906 р., чітко регламентувалася структура повітової організації, склад котрої обирався на